

УДК 070.39 (73): 929Гончаренко

Л. О. Удовенко
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

КОРОТКО ПРО ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНІСТЬ АГАПІЯ ГОНЧАРЕНКА

Статтю присвячено проблемам оцінювання фактів біографії і діяльності Агапія Гончаренка – видатного представника української діаспори в Америці. В історії світової культури А. Гончаренко посів місце непримиренного борця проти російського царату, першого популяризатора творів Тараса Шевченка в англомовному світі.

Ключові слова: Агапій Гончаренко, Аляска, Каліфорнія, визвольний рух, видавництво, газета, часопис.

Статья посвящается проблемам оценки фактов биографии и деятельности Агапия Гончаренко – выдающегося представителя украинской диаспоры в Америке. В истории мировой культуры А. Гончаренко занял место непримиримого борца против российского царизма, первого популяризатора произведений Тараса Шевченко в англоязычном мире.

Ключевые слова: Агапий Гончаренко, Аляска, Калифорния, освободительное движение, издательство, газета, журнал.

The article is devoted to the problem of assessment of the facts of the biography and activities of Agapius Honcharenko, an outstanding representative of the Ukrainian Diaspora in America. In the history of world culture, A. Honcharenko took the place of an uncompromising fighter against Russian tsarism, the first popularizer of the works of Taras Shevchenko in the English-speaking world.

Key words: Agapius Honcharenko, Alaska, California, liberation movement, publishing house, newspaper, magazine.

Наші славетні земляки – куди б не закидала їх доля – завжди пам'ятали про Україну. Без малого 100 років тому на 84 році пішов із життя Андрій Агапій Гончаренко. Незважаючи на активну патріотичну позицію цієї людини, про її життєвий шлях і суспільно-громадську діяльність відомо не надто багато.

Найважливіші джерела до його біографії – книжкова рідкість, адже вони майже не доступні широкому загалові українських читачів. До таких джерел відносимо здебільшого прижиттєві видання і спогади сучасників Гончаренка, а саме: перевидання його української автобіографії, яке здійснив Михайло Павлик у Коломиї під наголовком «Споминки Агапія Гончаренка – українського козака-священника» (1894), дві статті за його ж авторства «Україна в Америці» і «Ще раз про Агапія Гончаренка», мемуари Теклі Даніс «Спомини про Агапія Гончаренка», публікації російського біографа Гончаренка С. Сватикова, літературно-біографічні нариси Л. Биковського і Я. Чижа, а також російську «Автобіографію» Гончаренка. У листуванні М. Драгоманова і М. Павлика засвідчено окремі факти життя і діяльності Агапія Гончаренка.

Сьогодні ще мало доступні в Україні матеріали архіву Гайвардського історичного товариства про життя, діяльність, увічнення пам'яті А. Гончаренка, автори яких – американські українці Ю. Гайдар, Ф. Луців, Мирослав Стечишин, Микола Таволга, американці Е. Вейт, Білл Стробел, Ірвін Томпсон, Отіс Веб й інші.

Вдалою спробою висвітлити події життя і діяльності Агапія Гончаренка є дослідження останніх років [1], а публікації 60-70-х років ХХ ст. переважно мають узагальнювальний характер [2, 5]. На жаль, окремі енциклопедичні видання також містять тільки короткі відомості про цього видатного представника української діаспори [4]. Багато матеріалів про Гончаренка досі не використано, а мабуть, більшість із них залишається ще невідомою.

Ми маємо на меті систематизувати матеріали про життя і діяльність Агапія Гончаренка, які дотепер відомі. Окремо вважаємо необхідним показати, як умови життя й оточення сприяли виникненню «білих плям» у біографії Агапія Гончаренка, а його вдача і творча фантазія породили стійкі легенди про масову українську колонізацію Аляски.

У статті використано текстові й ілюстративні матеріали публікації Ярослава Чижка з незначними доповненнями і скороченнями [14].

Агапій Гончаренко народився 31(19) серпня 1832 р. в селі Кривині Радомишльського повіту на Київщині, у родині священика, отримавши при народженні ім'я Андрій Онуфрійович Гумницький. Його батько, о. Онуфрій, дістав цю парафію, як посаг за дружиною. Андрієва бабка по материній лінії була з роду Богунів, а дід, Гарасим, походив із козацького села Кам'янець, що на Київщині.

Будучи ще малим, Андрій спостерігав, як поляки-пани поводитися з українським православним людом. В автобіографіях він згадує, що змалечку симпатизував біднякам, присягаючися завжди стояти за правду і свободу. Коли хлопцеві виповнилося 8 років, він уже мав початкову освіту, яку отримав на селі, потім його віддали до бурси в Києві, а коли він закінчив її – до Київської духовної семінарії. 1853 р. Андрій Гумницький «з атестатом богослова» постригся в ченці до Київсько-Печерської лаври, прийнявши ім'я Агапій, цим ім'ям від того часу він звався постійно. Незабаром монастирське життя розчарувало його.

Київський митрополит Філарет узяв молодого Агапія до своєї канцелярії на посаду «книгодержця», а також з усілякими дорученнями посилав його по митрополичих селах. Там Гумницький надивився, як народ бідує, відробляючи панщину, як у поміщиків, так і в церковних ієрархів. Це обурювало юнака і збуджувало в душі бажання постати на захист селян-кріпаків.

1857 р. о. Агапія призначили на ієродиякона православної церкви при російському посольстві в Афінах (Атенах). Отже, з листопада 1857 р. Агапій Гумницький назавжди покинув Україну. Від 1861 р. до останніх днів він жив і діяв під псевдонімом Гончаренко, який згодом став його прізвищем. Так він учинив, щоб родичі на Київщині не зазнали переслідувань царської влади.

Хоча у своїх автобіографіях він не пише, проте знайомим у Каліфорнії Гончаренко, в останніх роках свого життя, оповідав, що в Україні він зустрічався з Михайлом Драгомановим, а підлітком був на весіллі Пантелеймона Куліша і Ганни Білозерської на Чернігівщині й бачив там Тараса Шевченка. На думку Я. Чижка, можливо тоді, у похилому віці, пам'ять уже його зраджувала, бо невідомо, що в його оповідях була правда, а що – фантазія [14, с. 74]. На час весілля Куліша Гончаренкові виповнилося всього 14 років, а Михайло Драгоманов був тільки гімназистом, тоді як 25-літній Гончаренко покинув Україну.

В Афінах Гончаренко мешкав недовго. Незабаром він зв'язався з російськими революціонерами на чолі з О. Герценом, що тоді видавали в Лондоні часопис «Колокол». Гончаренко часто дописував до того часопису про все, що спостерігав серед російського духовництва.

Через свої спостереження і переконання Гончаренко потрапив під догляд царської поліції. Його, як оповідає сам Гончаренко, заманили на російський корабель, заарештували й перевезли до турецької в'язниці в Константинополі, що б звідти відправити до Росії. Можна, проте, сумніватися, щоб царська поліція передавала свого в'язня, заарештованого у Греції, на перетримання до турецької в'язниці, замість того, щоб відразу депортувати його до Одеси чи Севастополя. Правдоподібніше, що Гончаренко втік ще в Афінах, добравшись самотужки до Константинополя, і саме звідти йому допомогли відбути до Лондона його приятелі-некрасовці. «Некрасовцями» називали донських козаків, що 1709 р. втекли від царського гніту, знайшовши прихисток у Туреччині. Їхні нащадки живуть і досі у двох селах на схід від Стамбула [14, с. 74].

У Лондоні Гончаренко прожив трохи більше, як півтора року, продовжуючи спілкуватися з гуртком російських революціонерів, який очолював Олександр Герцен. С. Сватиков, російський біограф Гончаренка, стверджував, що це Гончаренко 1860 р. видав у Лондоні ухвали церковного Собору за часів Івана Грозного під наголовком «Стоглав». Видання тих ухвал мало на меті пригадати ставлення незалежної православної Церкви до самодержавства. Вступ до «Стоглава»

підписано літерами «I. A.», які професор Сватиков розшифрує, як «Ієромонах Агапій». У лондонський період Гончаренко не тільки ближче знайомиться з російськими революціонерами, згуртованими навколо часопису «Колокол», а й з італійськими революціонерами, зокрема, з Мацціні. Микола Огарьов указав Гончаренкові на можливість видавання революційної літератури в Америці, що детально Гончаренко обговорював з іншим відомим революціонером Михайлом Бакуніним. Самого Герцена Гончаренко гостро, а то й навіть злостиво критикував у своїх споминах. За порадою М. Драгоманова, М. Павлик не надрукував цього розділу у виданні «Автобіографії» Гончаренка 1894 р., а тільки 16 років потому помістив його, разом із примітками Драгоманова, у 8-му томі свого листування з Драгомановим, як «історичний документ». Пізніше в листуванні з істориком російської еміграції в Америці, Марком Вільчуром, Гончаренко згадував про Герцена вже лагідніше і спокійніше, аніж у «Споминах» [14, с. 75].

Наприкінці 1861 р. Гончаренко повертається до Греції, потім до Туреччини, а трохи згодом їде на Афіньську гору з її численними монастирями. В одному з цих монастирів жив його дядько Богун. Побувши деякий час на Афоні, Гончаренко висвятився на священника, після чого виїхав на прощу до Єрусалима. Російський уряд увесь час намагався дійти того, щоб йому видали Гончаренка, тому той мусив якнайчастіше змінювати місце мешкання. В Олександрії, нібито з намови російського консула, на Гончаренка було зроблено замах, але його тільки поранили. 1863 р. він повертається до Афін, де відразу ж приймає грецьке громадянство і додає до свого прізвища ще «Атенайос».

Полистувавшись і порадившись із грецькими приятелями, Гончаренко вирішив їхати до Америки. Із рекомендаціями від знайомих революційних діячів 18 жовтня 1864 р. відплив кораблем «Ярингтон» до Америки. За два з гаком місяці, саме на Новий рік – 1865 – причалив до Бостона, а звідти переїхав до Нью-Йорка.

В Америці Гончаренко заробляв собі на життя тим, що вчив грецької мови, правив Служби Божі по-старослов'янськи й по-грецьки для нечисленної тоді грецької і російської діаспор. Парафіяни просили правити Служби Божі й в інших містах Америки, унаслідок чого Гончаренко багато подорожував містами Америки, а в Філадельфії познайомився з італійською родиною Чітті, до якої мав листи від Мацціні. 28 вересня 1865 р. Гончаренко одружився з їхньою дочкою Альбіною [14, с. 75].

Але й в Америці Гончаренко теж не мав спокою від російського уряду, через що перервалися його стосунки з грецьким консулатом. Гончаренко був змушений працювати коректором у Біблійному Товаристві, коли там друкували Біблію церковнослов'янською мовою. Заробивши трохи грошей, Гончаренко купує російський шрифт і переїжджає до Сан-Франциска, щоб там закласти російську друкарню, «аби сибіряки слухали через Тихий океан вільну і тиху пісню з вільної Америки» [14, с. 76].

Саме тоді Сполучені Штати Америки відкупили у Росії Аляску. У зв'язку з цим американському уряду потрібні були люди, які могли б населенню нової провінції роз'яснити нові порядки, розповісти людям про нову владу. У своїй російській автобіографії Гончаренко пише, що десь 1866 чи 1867 р. державний секретар В. Свард (W. H. Seward) провадив перемовини про купівлю Аляски. Він покликав його до Вашингтона, де домовився про російське видавництво для мешканців нової американської території.

У Сан-Франциско на Кляй-стріт, 6 (за іншими даними – Clay Street, 611) Гончаренко влаштував свою друкарню. Першою книжкою нової друкарні 6 листопада 1867 р. був Англо-російський розмовник (English Russian Phrase Book). Уже на початку 1868 р. світ побачило друге видання розмовника «Russian and English Phrase Book for Traders, Travelers and Teachers» переважно для американських військовиків на Алясці. На розмовник автор отримав субсидію від уряду, а також помісячну урядову допомогу на видання двотижневика «Alaska Herald» двома мовами – англійською й російською. Перше число газети побачило світ 1 березня 1868 р., у якому було подано «Curious ideas of the Poet Taras Shavchenco» («Інтересні ідеї Тараса Шевченка») вільний переклад рядків із поеми «Кавказ», який здійснив Гончаренко:

«Our country is spacious and great and has many peoples with many languages; all, from the Moldavians to the Finns, are silent. Wherefore? Because a holy priest preached from the scriptures that a swineherd king, who coveted his neighbor's wife and killed the neighbor in order to get her, went to heaven. Another holy priest preached from the words of Bible that one may flay his brother alive, and rob him of his coat and then if he brought the coat to the altar, he would go to heaven. Ah! Christ Jesus, for whom was thou crucified?»

Немає сумнівів, що уривки з «Кавказу» Гончаренко перекладав за єдиним на той час лейпцигським виданням 1859 р., про що свідчить англійська транскрипція прізвища поета Shavchenco. Пізніше Гончаренко в «Alaska Herald» друкував уже по-українськи й інші уривки поезій Шевченка, правдоподібно що з пам'яті [8].

Співпраця Гончаренка з американським урядом тривала недовго. 1 липня 1868 р. він надрукував у «Alaska Herald», який уже від попереднього числа (15 червня) мав і російській наголовок «Свобода», заклик до росіян й алеутів, щоб вони вимагали собі від американських компаній щоденної плати по 5 золотих доларів. Пізніше Гончаренко виступав проти зловживань військової американської влади на Алясці і проти визиску американських бізнесменів місцевої людності й російських колоністів. Його заходи мали успіх, і на його скарги й факти, які він зібрав про військові зловживання, посилається американський історик Аляски Г. Г. Бенкрофт (H. H. Bancroft) [16, с. 608].

Гончаренко одночасно допомагав утікачам із сибірського і сахалінського заслання і клопотався перед американською владою, щоб їх не повертали до Росії.

Видавництво «Alaska Herald» існувало до травня 1872 р., коли Гончаренко продав англійську частину своєї друкарні американцеві А. А. Стикнею. 1873 р. Гончаренко намагався ще раз видавати газету по-російськи під назвою «Свобода, простая рѣчь, издаваемая Агапіємъ Гончаренко...», але випустивши п'ять листків, у яких публікував статті російською й українською мовами, припинив це видавництво, розпродав його й оселився на хуторі біля містечка Гайвард (Hayward) у передмісті Сан-Франциска.

У 90-х роках ХІХ ст. гурт російських революціонерів в Америці почав видавати в Нью-Йорку двотижневик «Прогрес». Довідавшись про цей часопис, Гончаренко надіслав до редакції останнє число своєї газети «Свобода, простая рѣчь, издаваемая Агапіємъ Гончаренко...». На цьому числі він власноручно написав таке: «На пам'ятку молодцям-видавцям «гайдамакам» – «Progress», New York від Гончаренка, January 1, 1892». За свідченнями Я. Чижа, цей примірник зберігається в Публічній бібліотеці Нью-Йорка [14, с. 77].

Той факт, що «Прогресу» в Америці передувала російська газета, так здивував його редакторів, що вони передрукували надіслане число цілком у своєму часописі. У березні 1892 р. «Прогрес» почав друкувати російську автобіографію Агапія Гончаренка, характеристичну своїм вступом: «Я не русскій, я имею свою народность и горжусь ею. Тым-то и страшенна була славно козацька сила – що у насъ, панове молодці, була душа єдина». Продовження цієї «Автобіографії», редактора першої російськомовної газети в Америці друкували у «Прогресі» повністю, починаючи з 7 червня 1893 р., але у ній Гончаренко подає деталі зі свого життя, переважно за час перебування в Америці [14, с. 77].

Вірогідно, що через «Прогрес» Гончаренко зв'язався з українськими колами в Галичині, де редакція «Прогресу» співпрацювала з Михайлом Павликом, який на той час був редактором півмісячника «Народ». Прогресивна громадськість Галичини надзвичайно прихильно поставилася до Агапія Гончаренка. Крім російської автобіографії Гончаренка, у «Народі» в жовтні 1893 р. теж було надруковано перший лист А. Гончаренка до М. Павлика. У наступних числах часопису (15 січня 1894 р.) було розміщено статтю «Країна Козаків у північній Америці, або Аляска», у якій Гончаренко переконує читачів, що ескімоське плем'я алеутів – це мішанці тубільної людності й запорізьких козаків, що прибували туди після зруйнування Січі. Поруч цієї статті було надруковано другий лист А. Гончаренка до М. Павлика, а в чотирьох наступних числах (6-9) докладніша, але ще не повна українська автобіографія, яку згодом Михайло Павлик видав окремою книжкою під наголовком «Споминки Агапія Гончаренка – українського козака»

священика». Мабуть, із «Прогресу» довідався про Гончаренка російський журналіст Е. Матросов, який тоді перебував в Америці й дописував до російських й українських видань під псевдонімом Граф Леліва. Він відвідав Агапія Гончаренка на його хуторі «Україна» і докладно записав його розповіді про уявну запорізьку минувшину на Сибіру й Алясці, а також «славного козака Беняка», який, за словами Гончаренка, збунтувався колись на засланні проти царської влади, захопив із товаришами корабель, і, обкружлявши Азію, заплив на острів Мадагаскар, де загинув, обороняючи незалежність тубільців від французьких колонізаторів. Е. Матросов повторив теорію Гончаренка про запорожців на Алясці, надіславши власну статтю до першого Календаря Українського (тоді Руського) Народного Союзу, а також, разом з оповіданням про козака Беняка, у часопис «Исторический Вестникъ» [7].

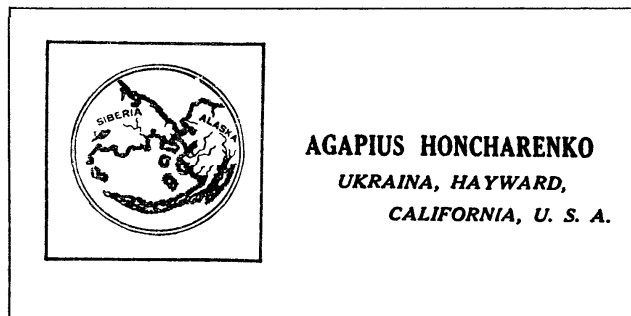
Обидва оповідання про алеутів і Беняка – фантазія, одначе з деяким історичним підтекстом. Ніякого походу запорожців через Сибір до ріки Амуру й їхнього переселення на Аляску, як про це оповідає Гончаренко, історія не знає. Але відомо, що після зруйнування Січі частину козацької старшини, у якій був запорізький суддя Головатий і, мабуть, інших урядовців суду було заслано до Тобольська.

Із біографії губернатора Аляски О. А. Баранова, відомо, що такий собі Наплавков разом із двома селянами Поповим і Сидоровим та поляками Ляцинським і Березовським затіяли змову, щоб скинути губернатора й зорганізувати з Аляски, Камчатки, Курильських, Алеутських, а по змозі Гавайських островів республіку. Коли б їм не пощастило це зробити, то змовники мали б захопити собі корабель і тікати на острів Пасхи, або на інші незалюднені острови на півдні. Сидоров й обидва поляки донесли губернаторові на Наплавкова, після чого Наплавкова (правдоподібноше – Наплавка) було заарештовано і відправлено на заслання до Сибіру. Можливо, що десь збереглися перекази про запорізьке походження Наплавка і про інших українців на Алясці, як приміром, Дем'яненка, який загинув у місцевості Якутат, але це були тільки одинаки [16]. Ніякої колонії козаків на Алясці на той час не було.

Щодо «козака Беняка», то Гончаренко певно колись чув про пригоди Маврикія Августа графа Беньовського, родом із с. Вербова біля Нітри, що у Словаччині. Граф Беньовський мав конфлікт із російським урядом, унаслідок чого його було заслано на Камчатку, де він, підбуривши в'язнів, захопив корабель, заплив на Мадагаскар, де жив 12 років. Згодом побував в Америці (1780) і в Європі, після чого повернувся на Мадагаскар і 1798 р. загинув від рук французьких колонізаторів [14, с. 78].

Михайло Драгоманов відразу гостро скритикував теорію Агапія Гончаренка, але вона вже встигла наробити багато галасу в російській і польській пресі.

На початку 70-х років XIX ст. А. Гончаренко мав у користуванні візитну картку зі своїм іменем і прізвищем англійською мовою і кругленькою мапою, на якій було подано обриси Аляски, Камчатки, Зеленого Мису і сусідніх островів. Комерційно ця візитівка показувала, що Гончаренко – знавець і дорадник у справах цієї частини світу. Політично він пояснював її, як обриси майбутньої тихоокеанської козацької України [14, с. 80].

Про зв'язки А. Гончаренка з українськими іммігрантами на сході Сполучених Штатів Америки дотепер мало відомо. Наприкінці XIX ст. А. Гончаренко надіслав до «Свободи» ті числа газети з Сан-Франциска, де описував важке становище українських іммігрантів на

Гавайських островах. На підставі цього матеріалу редактор «Свободи» о. Іван Ардан розпочав акцію, яка успішно закінчилася значним поліпшенням для тих гавайських українців.

1903 р. А. Гончаренко допомагав гуртові українських соціалістів-ентузіастів закласти «українську комуну» в Каліфорнії, яка, однак, незабаром занепала. В останні роки життя Гончаренко мав фінансові труднощі зі своїм хутором (фермою), і декілька разів його «відрятовували» добрі сусіди. Урешті-решт банк таки перебрав ферму за борги, однак дозволив стареньким Агапіві і Альбіні дожити віку на їхньому хуторі «Україна», де їх і було поховано [14, с. 79].

Про смерть Агапія Гончаренка джерела сповіщають по-різному: дату 3 травня 1916 р. подає «Свобода» у травневому випуску і Т. Даніс у «Споминах...» 1929 р.; за Л. Биковським, «Народна воля» подала дату 7 травня 1916 р., а «New York Times» – 6 травня; Я. Чиж – 3 червня, що, мабуть, стало технічною помилкою, бо він посилається на «Свободу» і «Спомини...» Т. Даніс. Українські дослідники подають дату 5 травня в т. ч. й українська Вікіпедія. Дати смерті в цих джерелах подано за новим стилем. Як бачимо, біографія А. Гончаренка потребує більшої уваги і глибших досліджень.

Історія життя Агапія Гончаренка була багата на неординарні події. Перший політичний емігрант-українець в Америці, американський правозахисник, організатор і засновник церков греко-православного обряду в Новому Орлеані, перекладач Святого Письма, видавець і редактор першої газети Аляски, перекладач і популяризатор творів Тараса Шевченка в Америці – ось далеко не повний «послужний список» нашого земляка. Активність його громадсько-політичного життя і релігійно-суспільної діяльності в Америці вражає. 1860 р. Гончаренко видав «Стоглав» зі вступом, автором якого був сам. 1865 р. відслужив першу в Нью-Йорку православну літургію, правив православні служби по багатьох містах Америки, викривав зловживання влади і бізнесу, відстоюючи права і свободи знедолених. Він організував «Клуб декабристів» («Російське республіканське добродійне товариство «Декабрист»). Працював у газеті редактором, набірником тексту, експедитором. На хуторі «Україна» організував недільну школу для дітей бідняків.

Гончаренко – людина надзвичайно працююча і водночас скромна. Хутір «Україна» складався з трикімнатної хати, яку він побудував власноруч, із саду, який посадив сам і печери, яку викопав, щоб було де молитися. На воротах його хутора було написано червоною фарбою: «Україна», а на дверях хати – синьо-жовтою – «Свобода».

Окремі дослідники спадщини Агапія Гончаренка закидають йому, що він – українець за походженням – довгий час зазначав своє українство тільки тоді, коли траплялась нагода, а загалом присвячував свої сили й час визволенню Російської імперії від царського угніску. Натомість у вступі до «Стоглава» він зазначив, що книжечка ця видається «на чужій землі, але немов дома, трудом росіян, що вірять у правду, і для росіян». Я. Чиж наводить слова Гончаренка, які окреслювали мету його власного життя так: «Я клянусь до кінця життя ненавидіти все царське, а рускій нарід, із-за волі якого я засуджений на терпіння, любити й поважати до кінця життя». Одночасно він друкував вірші Тараса Шевченка в тій самій «Свободі», а 1872 р. написав там же, що «за 12 років еміграційного життя ми зустрічали тільки українців і поляків, з усіх слов'янських племен, які доросли до самоуправи і демократичного життя» [14, с. 79].

Тому, на нашу думку, тут доречно згадати слова Михайла Павлика: «Агапій Гончаренко немов ожив як українець, одержавши від нас звістку із признанням його діяльності, а також наші коломийські видання, та став писати нам по-українському, між іншим обіцяв прислати для «Народу» свої «Споминки», що, вже давно описані по-англійському, лежать у рукописі» [5, с. 14].

Хіба дивно, що Гончаренко мріяв про благословенний край для вільної України. Утопічні пошуки нових земель для поступу оновленої власної держави, мабуть, характеризують усіх представників пригноблених народів. Жагуче бажання відродити рідний край на нових землях уклав Жюль Верн у пошуки героїв роману «Діти капітана Гранта», які мандрували світом у пошуках земель для Шотландії подальше від Великої Британії. На нашу думку, легко простежити асоціативні зв'язки: Шотландія – Велика Британія, Україна – Російська імперія. Типізуючи таких мрійників й утопістів, Жюль Верн по суті всіх їх уважав «дітьми капітана Гранта», але ніхто

з критиків ніколи не писав, що Жуль Верн мав «зайців в голові при добрих намірах», як схарактеризував Агапія Гончаренка Михайло Драгоманов, знаний діяч українського національного руху. На його думку, українство Гончаренка є чимось таким, чого ніяк до наших [українських] реальних справ не притулити.

Натомість Михайло Павлик стверджував, що писання Гончаренка варті того, що б їх друкувати й передруковувати. Одночасно він ясно бачив плутанину в поглядах Гончаренка, його потяг до утопії, зазначаючи, що з Гончаренком можна де в чому не погоджуватися, але його мусить поважати всякий, кому дорога воля нашої країни.

Американський історик Г. Бенкрофт, хоч і вважав, що Гончаренко трохи загонистий, але віддавав належне Гончаренкові, що той викривав надужиття американської влади і приватних компаній на Алясці.

С. Сватиков бачив його заслугу, як першого редактора російського друкованого органу в Америці, як непримиренного борця проти царату. Українська громада в Америці шанує Гончаренка як першого емігранта, що належить до українства, першого видавця, хто друкував і поширював поезії Шевченка в Америці.

Нині в Каліфорнії є три основні місця, де вшановано пам'ять Агапія Гончаренка: Державний заповідник «Україна», Гайвардське історичне товариство, Бенкрофтська бібліотека Каліфорнійського університету Берклі.

Найкращим унаочненням шанування пам'яті Агапія Гончаренка став Державний заповідник «Україна» (Каліфорнійська історична пам'ятка № 1025), який офіційно відкрито 15 травня 1999 р. Заповідник міститься на землях однойменного хутора, де мешкав Агапій Гончаренко, а також уже доглянуті й упорядковані могили – його і його дружини.

Слід, однак, додати, що перспективним у подальшому шануванні незвичайного українця бачимо повну й докладну біографію Агапія Гончаренка, яку було б написано в геополітичному контексті тогочасної Америки.

Література

1. Абліцов В. Галактика «Україна». Українська діаспора: видатні постаті / В. Абліцов. – К. : КИТ, 2007. – 436 с.
2. Варварцев М. М. Агапій Гончаренко – піонер української еміграції в США / М. М. Варварцев // Український історичний журнал. – 1969. – № 6.
3. Гончаренко А. Автобіографія редактора первой русской газеты вь Америкъ / А. Гончаренко // Прогрессъ. – Чикаго; Нью-Йорк. – 1893. – 7 іюня. – С. 11-13.
4. Гончаренко Агапій Онуфрійович [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://uk.wikipedia.org/wiki/>
5. Зорівчак Р. Піонер англомовної шевченкіани / Р. Зорівчак // Всесвіт. – 1973. – № 3. – С. 14-17.
6. Каліфорнійська Україна: Пам'ять про Агапія Гончаренка... [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ntsh.org/content/kaliforniyska-ukrayina-pamyat-pro-agapiya-goncharenka-v-gromadskomu-prostori-kaliforniyciv>
7. Матросов Е. Н. Заокеанская Русь / Е. Н. Матросов // Исторический Вестникъ. – 1894. – ТТ. 67-68.
8. Отець Агапій Гончаренко та перші згадки про Тараса Шевченка в Америці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.cerkva.info/2010/03/09/shevchenko.html>
9. Павлик М. Україна в Америці / М. Павлик // Народ. – 1893. – № 19-20.
10. Павлик М. Ще про Агапія Гончаренка / М. Павлик // Народ. – 1896. – № 2. – С. 27-32.
11. Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом. – Т. 8. – Чернівці, 1910. – С. 70-79.
12. Сватиков С. Агапій Гончаренко, основатель русской печати в Америке / С. Сватиков // Временникъ Общества друзей русской книги. – Т. 4. – 1938. – С. 251-268.
13. Споминки Агапія Гончаренка – українського козака-священника / [видав. М. Павлик]. – Коломия : друкарня М. Білоуса, 1894.
14. Чиж Я. Андрій Агапій Гончаренко / Я. Чиж // Календар Свободи. – 1957. – С. 73-80.
15. Alaska Herald. – 1868. – № 1. – С. 3.
16. Bancroft H. H. History of Alaska 1730-1875 / H. H. Bancroft. – San Francisco, 1886. – P. 602, 608, 677.